

מפורש לזה בראשונים ובפוסקים, ובמקור חיים (לבעל החוות יאיר, בסימן קכ"ג סעי' ב') מצינו להדיא שאין צריך לחזור למקומו ואין צריך להמתין שיעור ד' אמות אלא בעושה שלום של הש"ץ לאחר קדיש תתקבל.

¹אוצר החכמה

סימן נו

אמירת ברכו וכו' טעמה וענינה, והשלמתה למתפלל ביחידות

א. סעי' א', שו"ע: אומר שליח ציבור ברכו את ה' המבורך וכו'. וטעם אמירתה שהוא כעין קריאה לציבור על חיובם לברך להשי"ת ברכות ק"ש ולהתפלל, ובזמניהם מצוי היה שהיו יוצאים ידי חובה מהש"ץ, והוא כאומר לציבור הסכימו לקריאתי ולברכתי, וגם² יש בברכות ק"ש שבח ותפילה על התורה, וכשם שלפני קריאת התורה ילפינן אמירת ברכו מ'גדלו לה' אתה וכו' הוא הדין הכא.

וענינה עפ"י הזוהר (סוף מדרש רות) "חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו וכו' אין הנשמה מתיישבת בגוף האדם עד שיאמר ברוך ה' "

המבורך לעולם ועד", ולכן³ יש בה ה' תיבות כנגד נפש רוח נשמה חיה ויחידה.

ולכן יש⁴ לאדם להשתדל ולהתאמץ מאד לענות על 'ברכו' בכל יום להשלמת נפשו, ותיקנו לאמרה גם⁵ לאחר התפילה, לאלו שלא שמעו לפניה שיוכל להשלים אמירתה, ואף אם בא לביהכ"נ אחר ברכו בתרא, אם יש שם עשרה יוכל⁶ לומר ברכו, וכשמתפלל ביחידות מחמת אונס וכדו' מצינו בקדמונים⁷ שהנהיגו לומר הברייא "אמר רבי עקיבא חיה אחת יש ברקיע, כשהוא יום אות אמת במצחה ויודעים שהוא יום, ולערב אמונה במצחה ויודעים שהוא לילה, ובכל פעם אומרת ברכו את ה' המבורך וכל גדודי מעלה עונין ברוך ה' המבורך לעולם ועד", אמנם כיון שיש לחשוש להפסק לא⁸ יאמרנה בין ישתבח ליוצר אלא קודם עלינו לשבח, ויש⁹ שפקפקו על אמירת ברייתות אלו בהזכרת שם שמים.

הבריעה והעמידה בברכו, וכלפי מורח

ב. שם: אומר שליח ציבור ברכו את ה' וכו' ועונים אחריו ברוך ה' וכו' וחזור ש"ץ ואומר

(וזאת הגם שבשועה"ר כתב ג' פסיעות אלו כמו בשמו"ע), וע"כ כנ"ל (ושור"ר בעט"ז שעל גליון השו"ע סי' קכ"ג שמביא דברי המרדכי לענין קדיש שנותן שלום קודם לשמאלו, אמנם אחר העיון במרדכי (סו"פ אין עומדין) מוכח דמיירי לענין קדיש תתקבל).

נז - 1. שו"ת ראב"ן סי' ע"ג, שו"ת הרדב"ז ח"א סי' תקע"ב הו"ד במגן גיבורים סי' קל"ט סק"כ, וזה הטעם נמי לאמירת נברך לאלקינו לפני ברהמ"ז, ועיין תו"ט ברכות פ"ז מ"ג. 2. שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' י"ב. 3. פע"ח שער ק"ש פ"א, סדר היום. ועיין שלחן הטהור סעי' ג' שיש לימנע מלשמוע ולענות ברכו קודם שבירך שלא עשני גוי עבד ואשה. 4. כה"ח סק"ג בשם שלמי ציבור ועוד. 5. עיין סי' קל"ג אות א'. 6. וכדלקמן סי' ס"ט אות ב'. 7. בראשונה מצינו בזה ברוקח סי' שס"ב שהביא כמה ברייתות להשלמת ברכו וקדושה ויהא שמיה רבא, והזכר בבית יוסף סי' ג"ט (ד"ה ובספר), ובמטה משה ואור צדיקים והחיד"א בעבודת הקודש (צפורן שמיר סי' ב' אות כ"ו) ובאזהרה רבה "וזה לא יעשה אלא באונס גדול כגון שהוא בדרך או שהוא חולה, אבל אם אין לו אונס לא יעשה בנפשו שקר לבטל תפלה בציבור שמבטל כמה מצות ועונשו גדול", ודע כי בכמה סידורים קדמונים מצינו ברייתות שונות להשלמת דברים שבקדושה הנ"ל עיין עליהם. 8. בן איש חי פ' ויגש אות י"ח, כה"ח סי' נ' סק"ט, אולם בחסד לאלפים הכא התיר לאומרה בין ישתבח ליוצר, ובשו"ת קרבן אשה חאו"ח סי' ח' שכן העידו שעשה מעשה מהר"ם גלאנטי שאמר ברייתא זו בין ישתבח ליוצר. 9. עיין טהרת המים מערכה ה', וע"ע סי' רט"ז אות י'.

ברוך ה' וכו'. ונהגו¹⁰ לכרוע כשאומרים ברכו וכו' ברוך וכו' ומנהג ישראל תורה, וכבר¹¹ נמצא מקור לכך בראשונים, ומיהו אין¹² לכרוע ככריעות דשמו"ע, אלא לשוח מעט, וידקדק¹³ לא להיות בכריעה בעת הזכרת השם, וכמו כן יש לדקדק שיהיה הכריעה כלפי מזרח, ש"ץ וקהל, וכדכתב¹⁴ בשערי תשובה (סק"א) בשם מקובלים, ובענין העמידה בעת אמירת ברכו עיין לעיל סימן נ"ו אות ד' שנחלקו הדיעות והמנהגים בזה, ונהרא נהרא ופשטיה.

עניית הש"ץ 'ברוך ה' המבורך'

ג. מ"ב סק"ג: ואם אין שם עשרה בלא הש"ץ,

אם לא ענה עמהם לא יצא ידי חובתו. מג"א בשם אגודה. ובפשטות¹⁵ כוונת דבריו כשאין עשרה בלא הוא חייב לענות ולומר ברוך ה' המבורך וכו', לאפוקי כשיש עשרה בלא הוא שלשיטת מהר"ם מרוטנבורג (שבטור) אין צריך לענות כלל, ואף לשיטת הר"י ברצלוני (שם) צריך לענות כדי שלא יוציא עצמו מן הכלל ולא מצד חיוב.

אולם בסידור יעב"ץ ובליקוטי מהרי"ח למדו שכוונת האגודה בדאיכא עשרה בלא הוא רשאי לענות גם אחרי הקהל, ובליכא עשרה בלא הוא עונה¹⁶ יחד עם הקהל, ולדברי סידור הרב צריך תמיד לענות הש"ץ יחד עם הקהל כדי לכלול

10. דעת תורה הכא, ביה"ל סי' קי"ג סעי' ג' ד"ה הכורע. 11. עיי"ש בשם מגן גיבורים שנרחק למצוא מקור לכריעה זו, וביה"ל מיישבו עפ"י סמך מן המקרא (דברי הימים א' כ"ט כ') ויאמר דוד לכל הקהל ברכו נא את ה' וכו' ויברכו כל הקהל וכו' ויקדו וישתחוו לה' וכו', ובדעת הכא מביא מקור בכלבו סי' ז' לענין הש"ץ שכורע בברכו וזוקף בשם ומסיים בדעת "ולא נמצא בשום מקום בפוסקים זולת בכלבו ולא נודע מקורו", אמנם לאחרונה שנתגלו כמה וכמה כת"י מראשונים מצאנו שהוזכר כבר בכמה ראשונים, וכגון בסידור הרוקח סי' ל"ט, ספר הקנה דף כ"א, ס' שושן סודות מתלמיד הרמב"ן בסוד כוונת ברכו, ובס' העיתים להר"י אלברצלוני "והא מילתא נהגו כל ישראל בכל בתי כנסיות לישב בכבוד ראש ראשיהם כפופים בשעה שאומר הש"ץ ברכו וכו', וכן במקור חיים להחות יאיר סק"א שנהגו שהש"ץ והקהל שוחים בברכו וכו' (ומשמע מדבריהם שגם בעת אמירת הש"ץ ברכו עומדים הקהל בשחיה, וע"ע בזה בס' שער הכולל פ"ז אות א' באריכות), ומיהו יש לציון כי אלו הנהגים שלא לכרוע יש להם על מי לסמוך ה"ה שיטת הגר"א המזכרת הרבה באחרונים דחשש משום מוסיף על הכריעות וכן בשלחן הטהור סעי' א' יצא בחריפות כדרכו נגד כריעה זו, ובשו"ת אור לציון ח"ב פ"ה אות י"ג שכן המנהג אצל רבים מהספרדים שרק הש"ץ כורע, אמנם המתפלל בקרב ציבור שנוהגין לכרוע אינו מן הנכון שיהיה הוא אינו כורע, ולא גרע מהא דכריעת עלינו שחייב להשתתף עם הציבור כדאיתא בשועה"ר סי' ק"ט סעי' ב', ולעולם אל ישנה אדם ממנהג המקום. 12. ערוה"ש סעי' א' כדי לא להוסיף על הכריעות. 13. עיין שלחן הטהור סעי' א'. 14. וכ"ה בשלחן הטהור סעי' ב' 'כשאומר ברכו וברוך יהיו פניו למזרח', ובאורח נאמן סק"ג דלאו דווקא ש"ץ אלא כוונת המקובלים ש"ץ וקהל, ובס' הליכות שלמה פ"ט הע' 34 דהגרש"ז וצ"ל לא דקדק על כך, ואולי דלמד דהקפידא דווקא לש"ץ ולא לציבור, או דווקא בכריעה חייבים מן הדין ככריעת מודים (עיי' סי' קכ"ז אות ב') וכן עמא דבר. 15. ס' עמק ברכה הל' תפילה סי' ו', וכן מוכח מהמשך דברי המשנ"ב דהקשה דאפילו איכא עשרה בלתי לא יצא ידי חובתו כשלא ענה עמהם, וע"כ הכוונה שלא ענה כלל, דבעונה אפילו לאחר הציבור יוצא י"ח דהא הציבור שותקים ושומעים, ועדיין הם בגדר מברכים את ה', וגם כשלא ענה כלל הקשה בתהלי"ד סק"א דיצא ידי חובתו ע"י שהוא שומע את עניית הציבור מדין שומע כעונה, אלא דבהא איכא למימר דכיון שאומר ברכו וכו' צריך ענייה ממש בפה ולא סגי מדין שומע כעונה, וע"ע להלן. 16. כדי שיהיו עשרה עונים על הקריאה לברך את ה' (פמ"ג א"א סק"ב), אך אינו לעיכובא לגבי אלו העונים, שהם יצאו י"ח אפילו בדאיכא רק ששה עונים, כדין כל דבר שבקדושה, דבדאיכא עשרה, אפילו רק ששה עונים שפיר דמי (וכדאי' בהדיא בשו"ע הרב סי' נ"ה סעי' ז' גם לענין ברכו ועיי"ש אות א'), אלא לענין כל יחיד ויחיד הכלול בתוך העשרה ישנו חובה לענות ממש, דבברכו את ה' וכו' הקריאה מופנית לעשרה שיענו, ורק לאחר שיש עשרה שעונים אחר הש"ץ רשאים